

Hyvää ja huonoa journalismia kartoittamassa

■ MARJUT HELMINEN

Jorma Mäntylä: *Journalistinen etiikka*. Gaudeamus 2008.

Eettisten ohjeiden tarpeellisuudesta keskustellaan jatkuvasti maailmanlaajuisesti. Tätä keskustelua tutkija Jorma Mäntylä luotaa toisena painoksena ilmestyneessä, uudistetussa *Journalistinen etiikka*-kirjassa. Hän käy kattavasti läpi sananvapautta koskevaa lainsäädäntöä sekä lainsäädännön, filosofisen ajattelun ja itsesääntelyn välistä rajankäyntiä kansainvälisesti ja Suomessa. Täällä sananvapautta rajoittavia lakeja on pyritty minimoimaan viestintäalan itsesääntelyllä. Ensimmäiset journalistien sääntelyhankkeet juontavat juurensa vuoteen 1927. Monien uudistusten ja keskusteluvaiheiden kautta Suomessa on vakiintunut järjestelmä, jossa vuonna 2005 uudistettuina voimaan tulneiden *Journalistien ohjeiden* pohjalta toimii Julkisen Sanan Neuvosto (JNS). Siinä ovat edustettuina julkaisijat, journalistit ja yleisö.

Eettisen sääntelyn käytäntö rakentuu JSN:lle tehtyjen kanteluiden ja niiden tulkintojen pohjalle. Vuodesta 1969 neuvosto on käsitellyt kaikkiaan 2 488 kantelua, joista 64,4 prosenttia johti vapauttavaan päätökseen, eli neuvosto totesi, että journalistin ohjeita ei ollut rikottu. 29,4 prosentissa tapauksia tiedotusväline sai langettavan päätöksen. Eettisten sääntöjen mukaan järjestelmään liittynyt tiedotusväline sitoutuu julkaisemaan mediassa JSN:n moitteet. JSN ei ole tuomioistuimien, eivätkä *Journalistin*

ohjeet ole laki, vaan moraalinen velvoite, vaikka joitakin vuosia sitten tuomioistuimet alkoivat käyttää JSN:n päätöksiä ikään kuin tuomioidensa oikeudellisina perusteina.

Kirjan valaisevinta antia ovat kanteluiden tapauselostukset. Ne selventävät JSN:n vuosikymmenten kuluessa kehittämää lähestymistapaa eri ongelmakokonaisuuksiin. *Journalistin ohjeiden* ensimmäinen varsinainen jakso ”Ammatillinen asema” antaa yleisiä ohjeita siitä, miten journalistien tulee ammatissaan toimia. Siinä käsitellään mm. vastuuta lukijoille, katsojille ja kuulijoille, tiedonvälityksen sisältöä koskevia päätöksiä, ammatillisen aseman käyttöä ja hyvää tapaa. Muita ohjeita ovat haastateltavan ja haastattelijan oikeudet, virheiden korjaaminen ja oma kannanotto, sekä mikä kuuluu yksityisen ja mikä julkisen piiriin.

Aiempina vuosina kantelut kohdistuivat suurimmassa määrin kirjoitettuun sanaan, kun nykyisin kanteluiden kohteena on yhä useammin kuvien käyttö ja kuvamanipulaatiot. Mäntylän mukaan näyttää siltä, että Suomessa suhtaudutaan kuvamanipulaatioihin muiden maiden käytäntöä väljemmin. Kuvien käsittelyn helppous on tuonut alalle uusia ohjeita ja uutiskuvien osalta on jouduttu antamaan rajoituksia mm. värikylläisyyden lisäämisestä ja rajauksista. Myös suuronnettomuuksien, esimerkiksi Estonian laivaturman tai kouluampumisten uutisointi sekä uhrien ja paikalla olleiden haastattelemisen on herättänyt laajaa keskustelua journalistien vastuusta. Mäntylä käy läpi myös tätä keskustelua.

Piilomainonta ja ns. advertoriaalit eli uutisliitteet, joiden typografia on liian lähellä lehden ei-

mainoksellista sisältöä, ovat olleet vuosien mittaan lukuisien kanteluiden kohteena, samoin kuin rajan liudentaminen mainoksellisen aineiston ja juttujen tai ohjelmien välillä. Tällä hetkellä kaupallisilla TV-asemilla näyttää olevan tapana nostaa ohjelman sponsoriksi jokin tuotevalmistaja ja asettaa sen mainitseva insertti ennen ohjelman mainoksista erottavaa kanavaloa. Tekstimainonta, sponsorointi ja tuotesijoittelu osaksi journalistista tai taitteellista kokonaisuutena ovat työllistäneet ja työllistävät JSN:ää. Kirjassa käydään laajasti läpi sekä yleistä asiaa koskevaa keskustelua että esimerkkitapauksia. JSN on ilmaissut useissa päätöksissä ja kannanotoissa huolensa siitä, että journalistisen uskottavuuden vuoksi lukijan, katsojan ja kuulijan on voitava luottaa siihen, että lehdistö, radio ja televisio eivät sekota kaupallista aineistoa journalistiseen aineistoon. Journalistista uskottavuutta syö muun muassa se, jos ulkopuolinen pystyy ostamaan tuotteidensa sijoittelun avulla itsensä osaksi ohjelmaa tai juttua.

Myös yksilön suojusta on keskusteltu vuosikymmenet. Tässä keskustelussa on etsitty rajaa yksilön suojaan niissä tapauksissa, joissa henkilön yksilön suoja alenee hänen yhteiskunnallisen asemansa perustella. Tuoreessa muistissa on pääministeri Matti Vanhasen oikeudenkäynti, jossa hän haki rajausta yksilönsuojaansa. Medialta suojattuja ovat yksityisten ihmisten yksityiset tekemiset. Vähemmän yksityisiä ovat yksityisten ihmisten julkiset asiat, joiden merkitys riippuu niiden yhteiskunnallisesta merkityksestä. Niinpä perinteisesti rikoksesta epäillyn nimeä ei julkaista ennen oikeuden

päätöstä, ellei tapauksella ole erityistä yhteiskunnallista merkitystä. Janan toisessa ääripäässä on yhteiskunnallisten toimijoiden, mm. poliitikkojen, virkamiesten ja talouden toimijoiden julkinen toiminta, jonka käsittely on sallittua. Esimerkiksi valvontakameroiden yleistyminen on herättänyt kiistaa siitä, milloin kameran ottamia kuvia henkilöistä tai ajoneuvoista saa julkaista niin, että kohde voidaan tunnistaa. Muita suurempaa yksilönsuojaa tarvitseva ryhmä ovat lapset, joihin liittyvässä uutisoinnissa tulee noudattaa erityistä varovaisuutta.

Mäntylä omistaa kirjan viimeisen luvun muuttuville ohjeille ja etiikalle ja luotaa sitä kautta muun muassa lehdistön muuttunutta funktiota. Vertailun perusteella Mäntylä tekee johtopäätöksen, että ideaali journalistinen tapa mielletään eri maissa hyvin samalla tavalla. Myös esimerkiksi entisissä sosialistimaissa koodisto on samansuuntaista, kun kehittämistyössä ovat olleet mukana läntiset tahot. Suomessa viime vuosina ovat lisääntyneet syrjinnästä rodun, sukupuolen ja uskonnon perusteella annetut langettavat päätökset.

Mäntylä myöntää, että journalistisen etiikan tuleekin muuttua yhteiskunnan muuttuessa. Hän muistuttaa Suomessa tapahtuneista toimintaympäristön muutoksista, mm. Neuvostoliiton muuttumisesta Venäjäksi ja sitä seuranneesta syvästä lamasta, joka lisäsi myös journalistien työttömyyttä. Media-yhtymät ovat keskittyneet, osa siirtynyt ulkomaiseen omistukseen ja Internetistä on tullut osa päivittäistä median käyttöä. Paineet toimittajien tekijänoikeuksien siirtämisestä kokonaan työantajalle tai

freelancereiden juttujen tilaajille, ovat kovat. Toimittajien paineet ovat lisääntyneet; hyvää, myyvää, mielenkiintoista, syvällistä, helpolukuista ja lyhyttä juttua pitäisi tuottaa entistä nopeammin, halvemmalla ja vähemmällä henkilöstömäärällä.

Mäntylä päättää kirjansa toteamalla, että ”uudet sukupolvet saattavat suhtautua journalistiseen etiikkaan uusin tavoin, mutta hyvä ja eettisesti harkiten tuotettu journalismi ei synny itsestään. Sen hyväksi on tehtävä työtä aloitteellisesti ja rohkeasti”.

Kirja on erinomainen opas ammatissa toimiville journalisteille ja tarpeellinen oppikirja viestinnän opiskelijoille. Sen hakuteoksen omainen rakenne ja oleelliset liitteet lisäävät sen käyttökelpoisuutta.

Kirjoittaja on vapaa toimittaja, joka toimi 1990-luvun puolivälissä Julkisen Sanan Neuvoston jäsenenä ja varapuheenjohtajana.